

6 mars 2019

Öknens visdom som vägledning i vår tid del II

Om jag skall försöka sammanfatta öknens alla egenskaper i ett ord, då väljer jag: - *oföränderligheten*. I början av 2000-talet hade jag förmånen att få vistas en längre tid i Paulosklostret i den inre öknen i Egypten. Det var på denna plats den förste eremiten, Paulos av Thebe, fann en vattenkälla och några palmer som skänkte honom de yttre förutsättningarna för den inre resan. I Kommunitetens Synaxarium finner vi berättelsen om Paulos den 9 februari.

Ett par år efter att jag lämnat klostret gjorde jag mitt första återbesök. Efter kära återseenden var jag ivrig att få bege mig till den återkommande böneplatsen jag funnit i bergen. Under ett överhängande klippblock som skänkte välbehövlig skugga hade jag funnit en avsats för mina första trevande böner i öknen.

Öknen! Denna paradoxala plats. Ett paradiset, men också ett tillhåll för ormar och skorpioner.

När jag nu återvände till platsen som blivit mig så kär kunde jag i ökensanden fortfarande skönja mina egna fotavtryck - två år senare! ”Det finns tusen olika sätt att vara enformig och öknen kan dem alla” som Sven Lindqvist uttryckt det.

Min förhoppning med det här brevet är att det ska få tjäna som något av en introduktion till Ökenfädernas tänkespråk och några av dess centrala begrepp och återkommande teman.

Jag gläder mig över det gedigna översättningsarbete som bedrivs genom Johannesakademien där tänkespråken inte bara tillgängliggörs i en svensk språkdräkt utan också för första gången på svenska utges i den systematiska samlingen. I dagarna går *Paradiset XV, Om ödmjukheten*, i tryck.

Då GS anges efter tänkespråken nedan hänvisas till den grekiska systematiska samlingen som ges ut av Johannesakademin. Övriga tänkespråk är hämtade ur den Alfabetiska samlingen i översättning av Per Beskow.

Vad menar vi när vi talar om den inre öknen? I fråga om geografiska riktningar behöver vi i Egypten tänka tvärt om mot vad vi är vana vid. Allt liv utgår från Nilen som rinner genom inlandet. Den inre öknen öster om Nilen placerar oss alltså nära Röda havets kust. Paulosklostret ligger längs kusten mellan nuvarande Suez och Hurghada. På samma vis förleder oss tanken när vi talar om Övre Egypten (Upper Egypt på engelska) som är det mer höglänt belägna södra Egypten uppströms längs Nilen.

Ingen plats är fri från distraktioner, så inte heller öknen. Flugorna som följer dig vart du än går, hettan, kylan, vinden som vissa dagar sliter och drar med yrande sand som letar sig in under kläderna. Därför är ”öknens öken” munkens eller nunnans cell. ”Gå in i din cell och den skall lära dig allt.” ”En människa kan vara på resa även om hon befinner sig på en och samma plats.”

De flesta av de verkligt framträdande gestalterna i bibeln gör erfarenheter i öknen. I brevet förra månaden mötte vi Mose. Den här gången påminner jag om mästaren själv som omedelbart efter dopet i Jordan, av Anden leddes ut i öknen där han sattes på prov av djävulen.

I månadsbrevet från mars 2018 delade jag med mig av en utläggning av de tre frestelserna i öknen som en ingång till den stora fastan. Låt oss den här gången kort konstatera att de 40 dagarna kom att utgöra en förberedelse där människan Jesus är den som besegrar djävulens frestelser. Det är just den gudomliga identiteten som är den ömma punkten djävulen trycker på. ”Om du är Guds Son...” - Ta ut det redan nu!

Denna frestelse följde Jesus genom återstoden av hans vandring på väg mot korset. Ett sista desperat försök från djävulen sker på själva korset: ”Andra har han hjälpt, sig själv kan han inte hjälpa. Han är Israels kung, nu får han stiga ner från korset, så skall vi tro på honom.”(Matt 27:42)

Genvägens frestelse. Hade Jesus fallit för den hade han kommit förgäves. Då hade döden aldrig nedtrampats med döden. Det är människan Jesus som besegrar djävulen i öknen. Jesus blir paradoxalt nog den första sanna människan. Det första som förblivit i det mänskliga och stigit ned istället för att vilja greppa om för mycket och klättra uppåt.

Den som tror att man ska kunna fly från sig själv ut i öknen och bli en rakt igenom andlig människa är illa ute. I den avskalade sand- eller stenöknen finns ingen möjlighet att komma undan vare sig tankar, minnen eller frestelser. Den som tror att klosterlivet är en väg att fly vardagen kommer snart inse att klostret är ett samhälle i koncentrat där alla de problem man trodde sig bli fri från drabbar med mångdubbel kraft.

Arbetet har sin givna plats också i öknen. Gud hade uppenbarat rikedomerna i arbetet och bönen väger upp varandra redan för abba Antonios när han tog de första stapplande stegen på den monastiska ökenvägen. Då handlade det om att varva bönen med att fläta rep. ”Gör så här så blir du frälst.” Arbetet och bönen: Hur skulle det kunna vara på något annat vis? Om Gud själv blivit inkarnerad i det mänskliga livets begränsningar, och börjat sin andliga bildning i sågspånsdammet i snickarverkstaden, måste då inte vi som hans efterföljare också integrera kroppens arbete med bönen? Det högst vardagliga med det himmelska.

Paulus uppmaning till dem som separerade det andliga livet från vardagssysslorna kanske ska ses mer som ett andligt råd för överlevnad än som ett klagomål: ”den som inte vill arbeta får inte heller äta.” (2 Thess 3:10) Livet i Jesu efterföljd måste sitta ihop.

Det var denna lärdom den unge entusiasterna Johannes den korte fick i den hårda men av humor kantade ökenskolan. Upprymd av ungdomlig entusiasm hade han begett sig ut i öknen för att leva fri som änglarna. ”De arbetar inte utan tjänar Gud oupphörligen.” När hungern och förståndet väl kommit ifatt den unge svärmaren vänder han åter till sin äldre broder och knackar på dörren. Brodern svarar självklart att ”Johannes blivit en ängel och finns inte mer bland människor”. Johannes behövde en natt utanför dörren för att förankras i insikten: Han skulle aldrig mer ställa arbetet och bönen mot varandra. I öknens pedagogik finns det ont om genvägar. När morgonen kommer och brodern öppnar sin dörr för Johannes är barmhärtigheten och värmen i hans röst dock inte att ta miste på. ”Du är en människa och måste arbeta för att försörja dig.”

De första ökenväckelserna kom som en reaktion på den sekularisering av kyrkan som under 300-talet blev allt tydligare. Kristendomens övergång från att ha varit hårt ansatt och förföljd till att bli kejsar Konstantins skötebarn visade sig vara svår. Kyrkans ledare började falla för den världsliga maktens förrädiska lockrop. Då började en annan röst göra sig hörd. Rösten som ropade i öknen och manade till besinning och framhöll att endast ett är nödvändigt.

Om att man skall akta sig för att döma någon

Ett specifikt begrepp som används i ökentraditionen för att beskriva ett visst stadium av själslivet är det grekiska ordet *apatheia*. Det svenska ordet apati har sin rot i samma ord men en direktöversättning är vi inte hjälpta av i det här fallet. Apati ligger nära cynism som är något stumt och tomt medan apatheia däremot är något eftersträvansvärt. Apatheia översätts och definieras på lite olika vis. Några exempel är frigjord avskildhet, lidelsefrihet, och själens hälsa. Evagrios som är en av de tidiga ökenteologerna skriver i sitt verk *Praktikos*:

”Själén äger apatheia om den känner frihet från lidelser, inte bara gentemot tingen, utan också har befriats från oro över sina minnen.”

En annan möjlig formulering är att söka den ”heliga likgiltigheten”. Att bli mindre bekymrade över det ovidkommande och mer bekymrade över det som verkligen är värt att bekymra sig över.

En av nycklarna till själens frihet rör frågan om bekräftelse. Här placeras vi mitt i den likestörstande samtiden vi alla mer eller mindre är en del av där vår framsida är till allmän beskådan. Aldrig har väl omgivningens bekräftelse varit mer mätbar än genom de sociala mediernas likes och hjärtryckningar.

Ett av de märkligaste och kärvaste tänkespråken kommer ur Abba Alonios mun: ”Om en människa inte säger i sitt hjärta: ’Bara Gud och jag finns i världen’ så kan hon inte finna ro.” (Alonios 1)

Vad betyder detta? Skall vi inte älska våra systrar och bröder och bära varandras bördor?

Jag tror inte att abba Alonios talar om den bibliska självklarheten i att vara delar av en och samma kropp utan vad frågorna gäller är: Var ligger min djupaste bekräftelse? Min sanna identitet.

En som långt senare och i en helt annan miljö skriver i samma anda av apatheia är medeltidsteologen Thomas Á Kempis. Följande stycke är hämtat ur *Imitatio Christi, Om Kristi efterföljelse* och fångar in visdomen från öknen i ett koncentrat.

”Stor frid i sitt hjärta har den som varken bekymrar sig om beröm eller klander. Den vars samvete är rent, han blir lätt nöjd och tillfreds. Du är inte heligare för det att du prisas och inte sämre för det att du klandras. Vad du är det är du och du kan inte genom människors omdömen bli större än vad du är i Guds ögon. Om du ger akt på vad du är inne i dig

själv, så behöver du inte bry dig om vad människor talar om dig där utanför. En människa ser det som är för ögonen, men Herren ser till hjärtat. Människorna ser gärningarna men Gud ser till avsikterna.”

Finns man den inre kompass som ger vägledning i fråga om bekräftelse kan man också uppnå en sund distans till sig själv. Så tycks fallet vara med Abba Agathon:

Några bröder sökte upp Abba Agathon därför att de hade hört talas om hans goda omdöme. Då de ville se om han skulle fatta humör sade de till honom: ”Jaså, du är Agathon! Vi har hört om dig att du är en horkarl och högfärdig dessutom.” ”Ja, visst är det så”, svarade han. ”Så du är den där Agathon som pratar smörja och avbryter andra”, fortsatte de. ”Ja, det är jag”, svarade han. Då frågade de: ”Är du inte heretikern Agathon?” Men på det svarade han: ”Jag är inte någon heretiker.” Då frågade de honom: ”Säg, varför tog du emot allt det där som vi sade, men tålde inte det sista?” Han svarade: ”De första beskyllningarna tar jag till mig, för det är nyttigt för min själ. Men att vara en heretiker är att vara skild från Gud, och jag vill inte skiljas från Gud.” Då de hörde det, beundrade de hans omdöme och gick uppbyggda därifrån. (Agathon 5)

Kampen har en väldigt central plats i visdomen som springer ur öknen. Läser man *Antonios liv* får man verkligen se exempel på den konkreta andliga kampen. Demonerna söker upp Antonios i alla möjliga skepnader.

Hit hör också kampen mot lasterna som Evagrius av Ponthos berör i sin undervisning:

begär efter mat och dryck
otyglad sexualitet
penningbegär
vrede
bedrövelse
leda
ärelystnad
högmod

Läran om de åtta lasterna fördes vidare och blev tillgängliga genom Evagrius lärjunge Johannes Cassianus Jag skall återkomma till några av dessa i kommande brev.

Kampen är något som fäderna ständigt framhåller som något nödvändigt och omistligt i öknen. I samma stund som man slår sig till ro och tror sig ha nått framsteg står högmodets frestelse för dörren.

Här är det förstås viktigt att skilja på den yttersta kampen, den som redan är vunnit åt oss och som inget annat än Kristi kors är svar på, och den kamp som innebär att ta livet i helgelse på allvar. Att ”arbeta med fruktan och bävan på din frälsning” (Fil 2:12).

Vi ser ett tydligt exempel på kampens roll hos Johannes den korte.

Abba Poimen sade om abba Johannes den korte att denne bad Gud att lyfta bort lidelserna från honom. Och han blev fri från bekymmer. Han gick till en abba och berättade: ”Jag känner att jag har fått ro och inte längre behöver strida.” Abban svarade: ”Gå och be Gud att striden skall komma tillbaka. För själen mognar genom strid.” När striden kom, bad han inte längre Gud att lyfta bort den från honom. Istället sade han: ”Herre, ge mig uthållighet i striden.” (GS VII.12 = Johannes den korte 13)

Här kan vi tycka att öknen spiritualitet går på tvärs med många av vår tids strävanden, också i kyrkans vandring som så mycket har kommit att betona frid, lugn och ro i sina uttryck.

Ökenfäderna skulle nog snarare uttrycka det så att målet är ett *odelat hjärta*. Att vilja en sak och att inrätta sina liv så att den viljan får stöd. Bibeln beskriver ondskan med ordet *diabolos*, ”den som sliter isär”. Kampen för ett odelat hjärta kommer alltid innebära motstånd. Ökenfädernas logik vittnar krasst om att ju mer vi nalkas det heliga desto mer tilltar motståndet. Den som befinner sig på väg bort från Gud behöver demonerna inte ödsla någon kraft på.

Det frimodiga bruket av ”demonerna” hos ökenfäderna kan förstås på en rad olika vis. Mest konkret är det verkligen fråga om en kamp med andemakter men ofta kan man närmast dra en parallell till tankar, frestelser och vissa känslor. Så kallas t ex ledans last när den drabbar munken för ”middagsdemonen”.

Enligt Evagrius och Johannes Cassianos är högmodet den sista och svåraste lasten att bekämpa. De visar också på ett samband som man lätt missar. Nämligen att vreden är en av högmodets bittra frukter. När man ser sig själv som en som kommit längre än andra förargar man sig lätt över andras oförmåga att förstå sambanden och sanningen som jag. Även om vi kan ha aldrig så rätt i protesterna mot vår tids irrläror är det ett högt pris att betala om dömandet får oss i sitt

grepp. Att i mötet med Gudsordet läsa med de glasögon som säger oss: ”Se där så tydligt att jag har rätt!” och samtidigt fördöma mina oliktankande syskon leder förmodligen till stor glädje i demonernas värld. De har listigt vaggat oss in i ett mönster där vördnaden för den andre gått förlorad.

Ökenfäderna kände väl till det så förrädiska hårklyveriets dike och gav sig därför ogärna in i teologiska kontroverser. Tystnaden mer än debatten skyddar munken mot risken att han talar om andra på ett vis där den äkta kärleken och vördnaden till dem förstörs. Detta resonemang understryks av t ex Abba Makarios:

Abba Makarios sade: ”Om du grips av vrede när du förebrår någon, ger du utlopp åt din egen lidelse. Du får ju inte själv gå förlorad för att rädda en annan.” (GS IV.31 = Makarios egyptiern 17)

Jag tror att det är just detta perspektiv som gett ökenfäderna något av en grundhållning i att vara hård mot sig själv och fast i sak, men samtidigt mjuk mot andra.

Abba Josef frågade abba Poimen: ”Säg mig hur jag blir munk.” Abban svarade: ”Om du vill finna vila både nu och i den kommande tidsåldern, fråga dig i alla lägen, ’Vem är jag?’, och döm ingen.” (GS IX.8 = Josef av Panefo 2)

En broder frågade samma abba Poimen: ”Om jag ser min broders felsteg, är det då rätt att dölja dem? Abban svarade: ”I den stund vi döljer vår broders felsteg, döljer också Gud våra, och i den stund vi avslöjar vår broders, avslöjar också Gud våra. (GS IX.9)

En betydande del av tänkespråken handlar också om att på olika vis begråta sina synder.

Man skiljer här mellan hjärtats förkrosselse *penthos* och ett slags förlamande bedrövelse och dysterhet, *acedia*. *Penthos* är eftersträvansvärt medan *acedia* tvärt om räknas som en last. Vad är det man begråter? Djupast sett är det förlusten av det förlorade paradiset. Nära *penthos* ligger också det totala beroendet av Guds barmhärtighet. Som vi vet ligger tårarna och skrattet många gånger nära varandra. Därför finner vi inte bara förkrosselse i mötet med öknen utan också lätthet och humor. Låt oss avsluta det här brevet med ett sådant exempel:

En gång satt Abba Johannes den korte framför kyrkan, och bröderna omgav honom och rådfrågade honom om sina tankar. En av fäderna såg

det och greps av avund och sade till honom: ”Ditt kärll, Johannes, är fullt av gift.” Abba Johannes svarade honom: ”Visst är det så, abba, och det säger du fastän du bara har sett utsidan. Om du fick se insidan, vad skulle du säga då?” (Johannes den korte 8.)

Hälsningar till Ekumeniska Kommuniteten

Den sista veckan i februari genomförde en grupp från Ekumeniska Kommuniteten en resa till ”Egyptens Bjärka-Säby”, retreatgården Anafora och några av klostren i det närbelägna Wadi Natrun. Det blev några välsignade dagar för oss som var med och jag vill framföra varma hälsningar till er alla från biskop Thomas och vännerna på Anafora. Om inget oförutsett händer har biskop Thomas lovat att leda en retreat på Nya Slottet, Bjärka-Säby i maj 2020.

Under vistelsen på Anafora påminnes jag om den livgivande levda ekumeniken som gestaltas på platser som på Anafora, Bose och i Makariosklostret. En ekumenik där vi som kommunitet kan erfara en tydlig känsla av samhörighet.

Vår grupp var nog samstämmiga i att ett av de starkaste ögonblicken under dagarna i öknen inföll vid biskop Epiphanius grav i Makariosklostret. Epiphanius som så tragiskt blev bragd om livet i nära anslutning till Generalkapitlet i somras. Bröderna i Makariosklostret har funnits i våra böner vid Kommunitetens gudstjänster sedan dess och vi upplevde att vi stod på helig mark när vi vid graven sjöng Symeons lovsång och tacka för biskop Epiphanius liv som var så genomsyrat av längtan efter enheten i Kristus.

Ett vittnesbörd om biskop Epiphanius person och exempel som vi tog del av var då han medverkade vid en konferens som hölls i Bose vid högtidlighållandet av 10 årsmminnet sedan fader Matta al Miskins bortgång. Fader Matta som var den stora förnyaren av det monastiska livet i Makariosklostret och biskop Epiphanius företrädare. När konferensen skulle avslutas fick den ena teologen efter den andra ge sina bidrag om hur vägen skulle kunna se ut från splittring mot en större enhet. Biskop Epiphanius satt tyst, som han så ofta gjorde, tills någon frågade om han inte kunde ge en hälsning från öknen i den här frågan. Epiphanius svarade då stilla:

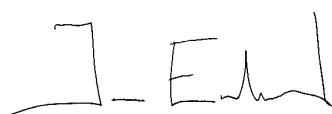
- Jag är ingen teolog så jag vet inget om splittring. Jag känner bara till enheten.

Påskan på Nya Slottet

De heliga tre påskdagarna på Nya Slottet Bjärka-Säby inleds i år den 18 april med skärtorsdagens mässa. Dagen före, onsdag kväll, firas traditionsenligt den koptiskt inspirerade helandeliturgin med biskopens invigning av helig olja.

Anmälan för dig som vill bo i Bjärka-Säby och delta i måltiderna under påskfirandet görs till: anmalan@ekibs.se

Guds frid

A handwritten signature in black ink, consisting of a stylized 'J' followed by 'EW' and a flourish.